

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI FAN TO'GARAGINING MAZMUNI VA AHAMIYATI: O'QUVCHILARGA CHET TIL O'QITISHDA TO'GARAKLARNING O'RNI

p.f.f.d. (PhD), dotsent v.b., (D.Sc.) doktorant

Madaminova Gulzira Gulamkadirovna

Andijon davlat pedagogika instituti

Tel: (93) 787 94 18

mguluzra87@yahoo.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ingliz tilidan fan to'garaklarini tashkillashtirish masalalari, ta'lim tizimidagi ahamiyati va mavjud muammolar tahlil qilinadi. Muammolarni aniqlashda miqdor metodining so'rovnomas shaklidan foydalanilgan va natijalar umumlashtirilgan. Tahlillar asosida aniqlashtirilgan muammolarga tizimli yechimlar tavsiya etildi. (Annotatsiya 100 so'zdan iborat bo'lishi kerak)

Kalit so'zlar: fan to'garagi, metodik muammolar, baholash mezonlari, kompetensiya, tavsiyalar.

I. KIRISH

Bugungi globalashuv sharoitida xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o'rgatish umumta'lim maktablarining ustuvor vazifalaridan biridir. Rasmiy darslar bilan bir qatorda darsdan tashqari faoliyat, xususan fan to'garaklari o'quvchilarning til o'rganish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tili to'garaklari, o'zining erkin muhit, ijodiy yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan metodlari bilan, o'quvchilarda chuqur til kompetensiyalarini shakllantirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi [4; 322]. To'garaklar o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtidagi ta'limiy faoliyatini tashkil etuvchi noformal ta'lim shaklidir. Xalq ta'limi vazirligining 2021-yil 1-iyuldagi 206-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan fan o'qituvchilarining lavozim majburiyatlarida pedagog xodimlar o'quvchilarning qobiliyat va iste'dodlarini rivojlantirishni nazarda tutgan holda, fanlarni o'zlashtirishda qiynalayotgan va iqtidorli o'quvchilar bilan ishlash maqsadida o'z fani bo'yicha to'garak mashg'ulotlarini tashkil etish lozimligi qayd etilgan [7; 10]. Shuningdek, "Xalq ta'limi xodimlari asosiy lavozimlarining malaka tavsiflari"da ham o'qituvchilar fan to'garaklarida ishlashi lozimligi qayd etilgan. Yuqorida qayd etilgan buyruqning amaliyotga tatbiq etilishi sifatida fan to'garaklarini mazmunli va sifatli tashkillashtirish o'qituvchilarga o'ziga xos mas'uliyat va ijodkorlik yuklaydi.

II. ASOSIY QISM

Umumta'lim maktablarida ingliz tili fan to'garaklari rasmiy dars jarayonidan farqli o'laroq, erkin, ijodiy, va interaktiv muhitda o'tkazish maqsadga muvofiq. Ularning asosiy maqsadi o'quvchilarda kommunikativ, ijtimoiy-lingvistik va madaniy kompetensiyalarni shakllantirish orqali ingliz tilini samarali o'rganishga rag'bat uyg'otishdir. Mazmun jihatidan, fan to'garaklari quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. Til ko'nikmalariga yo'naltirilgan mashg'ulotlar.

To'garak mashg'ulotlari tilning barcha til ko'nikmalari – eshitish, o'qish, yozish va gapirishni mustahkamlashga qaratiladi. Masalan:

- **Listening clubs (Tinglash klublari):** audio va video materiallar asosida eshitib tushunish malakalarini oshirish.
- **Speaking clubs (So‘zlashuv klublari):** o‘yinlar, intervyular, juftlik va guruh ishlari orqali og‘zaki nutqni rivojlantirish.
- **Readers’ club (Kitobxonlar klubi):** o‘quvchilarni kitob mutolaa qilish orqali o‘qib tushunish, guruhda ishlash va muhokama qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish.
- **Creative writing workshops:** o‘quvchilarni incho, hikoya yoki she‘r yozishga jalb qilish orqali yozma nutqni rivojlantirish.

2. Drama mashg‘ulotlari

Drama to‘garaklari til o‘rganishda ayniqsa samarali usullardan biri bo‘lib, o‘quvchilarni roldagi nutq, emotsional ifoda va sahnadagi o‘zini tutish orqali tilni real muhitda qo‘llash imkonini beradi. Dramaning ta‘limdagi o‘rnini tadqiqotchi olimlar A. Meley va A. Daff ham o‘zlarining ilmiy ishlarida keng yoritib berganlar [5; 27]. Drama to‘garaklari quyidagi ko‘rinishda bo‘lishi mumkin:

- Hikoya asosida sahna qo‘yish
- Mashhur ertak yoki hikoyalarni dramatizatsiya qilish
- Ma‘lum mavzu doirasida rolli ijro namoyish etish

3. Munozara (debat) klublari

Debatlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, mantiqiy asoslash, dalil keltirish va adabiy nutqni rivojlantirish uchun muhim vositadir. To‘garaklar orqali:

- Aktual ijtimoiy mavzular bo‘yicha ingliz tilida munozaralar tashkil etiladi
- "For and against" formatida chiqishlar amalga oshiriladi
- Argumentatsion gap tuzish ko‘nikmalari rivojlanadi

4. Loyihaga asoslangan o‘qitish (Project-based learning)

PBL metodining chet til o‘qitishdagi afzalliklari G. Beket va T.Slaterning ishlarida keng qamrovli yoritilgan [1;110]. Bu yondashuv orqali o‘quvchilar mustaqil ravishda yoki guruhlarda til bilan bog‘liq amaliy loyihalar ustida ishlaydilar. Masalan,

- Mamlakatlar madaniyati bo‘yicha taqdimot tayyorlash
- "Virtual travel" yoki "English-speaking countries" mavzusida onlayn taqdimotlar
- Rasmiy maktub yozish, intervyu olish, yoki blog yuritish

5. Madaniy-ma'rifiy faoliyatlar

Til o‘rganish tilni tashuvchi madaniyatni o‘rganishsiz to‘liq bo‘lmaydi. Shuning uchun fan to‘garaklarida:

- Ingliz tili bayramlari (English Week, Halloween, Pancakes Day)
- Madaniyatlararo almashinuv (pen-friend loyihalari, videomaktublar)
- Chet el adabiyoti bilan tanishtirish mashg‘ulotlari o‘tkaziladi.

6. Raqamli texnologiyalar asosidagi to'garaklar

Tadqiqotchi R. Godvin-Jons o'zining tadqiqot ishida chet til o'qitishda raqamli texnologiyalarning afzalligi haqidagi goyalarini ilgari surgan [3; 8]. Zamonaviy fan to'garaklarida texnologiyalarni faol qo'llash raqamlashgan davr talabiga javob beradi:

- Mobil ilovalar (Duolingo, Quizlet, Kahoot) orqali lug'at boyitish
- YouTube videolari orqali tinglab tushunish (listening) va talaffuz

(pronunciation) ko'nikmalarini rivojlantirish

Ingliz tili fan to'garaklari nafaqat darsda o'rganilgan til bilimlarini mustahkamlash, balki xalqaro tillar ta'limida muhim hisoblangan kompetensiyalar tizimini rivojlantirishga xizmat qiladi. Xususan, CEFR (Common European Framework of Reference for Languages – Yevropa umumiy til doirasidagi kompetensiyalar tizimi)ga muvofiq quyidagi asosiy kompetensiyalar [2] fan to'garaklari orqali shakllanadi:

Linguistik kompetensiya. Bu kompetensiya grammatika, leksika, talaffuz kabi tilning formal jihatlarini qamrab oladi. Fan to'garaklarida:

- Leksik boylikni oshirish uchun mavzuga oid so'zlar bilan o'yinlar, piktogrammalar, fleshkartalar va lug'aviy jumboqlar qo'llaniladi.
- Grammatik qoidalarni mustahkamlash interaktiv usullar — dramatizatsiya, rolli o'yinlar orqali amalga oshiriladi.
- Talaffuz va intonatsiya ustida ishlash uchun audio-vizual vositalar, presentatsiyalar, dialoglarni ovozi ijro etish kabi usullar ishlatiladi.

Sotsiolingvistik kompetensiya. Til madaniy kontekstdan ajralgan holda o'rganilmaydi. To'garaklar bu borada o'quvchilarga:

- Ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlarning madaniyati, urf-odatlarini, ijtimoiy qadriyatlarini haqida ma'lumot olish imkonini beradi.
- Turli mamlakatlar madaniyati, bayramlari, kundalik hayoti haqida taqdimot va loyiha ishlari ("Culture Days", "International Food Day", "English Festivals" kabi) ga jalb qilish orqamida madaniy ko'nikmalar rivojlanadi
- Adabiyot va san'at namunalarini o'rganish orqamida madaniy tafakkurni kengaytiradi.
- Rasmiy va norasmiy nutq farqlarini dramalar, roliklar va dialoglar orqamida o'rganadilar.

Pragmatik kompetensiya. Bu kompetensiya tilni maqsadga muvofiq, kontekstga mos holda ishlata olish qobiliyatidir. Fan to'garaklarida:

- Muayyan kontekstlarda nutq aktlarini (iltimos, taklif, rad etish, maslahat berish) bajarish orqamida o'rgatiladi.
- Rol o'yinlari orqamida o'quvchi "hotelda joy band qilish", "doktor bilan suhbat", "do'konda savdolashish" kabi vaziyatlarda tilni mos ravishda ishlatishni o'rganadi.
- Interaktiv topshiriqlar, masalan, "problem-solving task"lar orqamida tilni real kontekstda qo'llash mustahkamlanadi.

Metakognitiv va o'zini o'zi baholash kompetensiyasi. To'garaklarda o'quvchilar ko'pincha o'zining til o'zlashtirish darajasini tahlil qilish, xatolarini anglash va ularni tuzatishga yo'naltiriladi. Bunga:

- Self-assessment checklists (o'zini baholash varaqalari)
- Refleksiya jurnallari va "What I learnt today" kartochkalari
- Guruh bilan baholash va o'zaro fikr bildirish (peer-assessment) orqali erishiladi.

III. NATIJALAR

Fan to'garaklari o'quvchilarda fanga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish, amaliy bilimlarni chuqurlashtirish va kommunikativ salohiyatni oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, to'garaklar faoliyatini samarali tashkil etishda bir qator tizimli va tashkiliy muammolar mavjud. Ularni aniqlash maqsadida O'zbekiston respublikasi viloyatlari miqyosida umumta'lim maktablari ingliz tili o'qituvchilari uchun onlayn so'rovnoma tashkil qilindi va respublika bo'ylab ijtimoiy tarmoqlar orqali so'rovnoma ingliz tili o'qituvchilariga tarqatildi. Jami so'rovnomada 215 ta ingliz tili o'qituvchisi qatnashdi va so'rovnoma natijalariga ko'ra fan to'garaklarini tashkillashtirishda quyidagi muammolar eng dolzarb deb topildi.

1. Tashkiliy va metodik muammolar

a) **Reja va dastur yetishmovchiligi.** Ko'plab maktablarda ingliz tili fan to'garaklari uchun an'anaviy, metodik asoslangan, darajalarga mos reja-dasturlar mavjud emas. Natijada:

- O'qituvchilar faoliyatni shaxsiy tajriba asosida yuritishga majbur bo'ladi.
- Mashg'ulotlar tizimlilikdan yiroq, epizodik tusda o'tadi.

b) **Mashg'ulot shakllarining yetarlicha diversifikatsiya qilinmagani.** To'garaklarda interaktiv yondashuvlar, texnologiyalar, ijodiy faoliyatlar yetarlicha qo'llanilmaydi. Natijada o'quvchilarning qiziqishi tez so'nadi.

c) **Baholash tizimining yo'qligi.** To'garaklarda o'quvchilarning rivojlanish darajasi uchun diagnostika va refleksiya tizimlari kam ishlatiladi. Bu o'qituvchiga individual yondashuvda qiyinchilik tug'diradi.

2. Kadrlar malakasi va motivatsiyasi bilan bog'liq muammolar

a) **O'qituvchilarning metodik tayyorgarligi pastligi.** Ko'plab ingliz tili o'qituvchilari to'garak faoliyatini darsdan tashqari pedagogik texnologiya sifatida yuritish uchun yetarli malakaga ega emas (Ijodiy metodlar, CLIL, TBLT yoki PBL yondashuvlaridan xabardor emas; faoliyatni tizimli ravishda olib borish uchun zarur bo'lgan metodik bilimlar cheklangan).

b) **Rag'batlantirish tizimining sustligi.** Ko'plab o'qituvchilar to'garak faoliyatini bajarilishi shart bo'lgan majburiyat sifatida ko'radi. Bunga asosiy sabab, mehnat haqi va qo'shimcha rag'batlar yetarli emasligi va mahalliy ta'lim tizimida to'garak yetakchiligini baholovchi mezonlar yetarli emasligi sifatida ko'rish mumkin.

3. Moddiy-texnik va infratuzilma bilan bog'liq muammolar

a) **Resurslarning yetishmasligi.** To'garaklar uchun zarur bo'lgan audio-video materiallar, fleshkartalar, inglizcha adabiyotlar, didaktik vositalar yetarli emas. Shuningdek, texnologik vositalar (projektor, smart-board, kompyuter) mavjud bo'lsa-da, ularning ishlash holati qoniqarsiz.

b) **Maxsus joy va vaqt ajratilmasligi.** To'garaklar darsdan keyin yoki tanaffusda, ba'zan darslar bilan ustma-ust tashkil etiladi. Bu o'quvchilarning charchoq

holatida qatnashishiga olib keladi. Ayrim hollarda sinf xonalarining yetishmasligi to'garak faoliyatini cheklaydi.

4. O'quvchilar bilan bog'liq muammolar

a) Qiziqishning sustligi. Barcha o'quvchilar ham fan to'garagiga ishtiyoq bilan qatnashmaydi. Bu holat ko'pincha to'garak faoliyatining monotonligi yoki haddan tashqari akademik yo'nalganligi bilan bog'liq. Shuningdek, individual yondashuv yetishmasligi, har bir o'quvchining til darajasiga moslashmaslik, ularning ishtirokini kamaytiradi.

b) Ota-onalarning e'tiborsizligi. Ko'plab hollarda ota-onalar farzandlarining fan to'garaklarida qatnashishiga yetarli darajada ahamiyat bermaydilar. Bu esa davomatga salbiy ta'sir qiladi va farzandni to'garakdagi faoliyatga rag'batlantirishga to'sqinlik qiladi.

5. Nazorat va monitoring tizimining sustligi

To'garaklar faoliyati ustidan metodik xizmatlar, maktab ma'muriyati, yoki tuman xalq ta'limi bo'limlari tomonidan tizimli monitoring kam olib boriladi. Bu esa sifatli to'garak faoliyatining aniqlanishiga xalaqit beradi va o'qituvchilarni faollikka undovchi mexanizmlarni kuchsizlantiradi.

Yuqoridagi muammolarni o'rganish jarayonida ularni ma'lum darajada bartaraf etish va echim topishga erishish maqsadida so'rovnomaning bir bandini tavsiyalar qismiga bag'ishlagan edik. O'qituvchilarning ko'rsatgan tavsiyalari va nazariy bilimlarni umumlashtirgan holda quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Fan to'garaklarini tashkil etishdagi muammolarni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar

1. Tashkiliy va metodik muammolarni hal etish bo'yicha tavsiyalar

1.1. Standart reja-dastur ishlab chiqish. Har bir yosh guruhiga mos, CEFR darajalariga asoslangan ingliz tili fan to'garagi uchun o'quv-metodik majmua (plan, resurslar, baholash mezonlari) ishlab chiqilishi kerak. Bunga viloyat xalq ta'limi boshqarmasi yoki Respublika ta'lim markazi yetakchilik qilishi mumkin.

1.2. Mashg'ulotlar shakllarini innovatsion ta'lim metodlari asosida boyitish. "Task-based learning", "Gamification", "Project-based learning" kabi metodlar asosida mashg'ulotlar tashkil etilsin. Ingliz tili to'garaklari fan emas, tilni hayotiy muloqot vositasi sifatida qabul qilishga yo'naltirilsin.

1.3. To'garaklar uchun baholash tizimini joriy qilish. Har oyning oxirida o'quvchilar o'z bilimlarini baholaydigan "Progress portfolio", "Peer feedback", "Reflection worksheet" kabi yondashuvlar tatbiq etilsin.

2. O'qituvchi malakasi va motivatsiyasi bo'yicha tavsiyalar

2.1. Maxsus malaka oshirish kurslari tashkil etish. O'qituvchilar uchun "To'garak metodikasi", "Interaktiv ta'lim texnologiyalari" mavzularida qisqa muddatli kurslar tashkil etilishi o'qituvchilarning malakasini oshirishga xizmat qilgan bo'lar edi. Kurslar doirasida o'qituvchilar nafaqat nazariy, balki amaliy dars modellarini ishlab chiqishga jalb etilishi maqsadga muvofiq. Kursni tashkillashtirishda J.C. Richards va T.S. Farrel tomonidan yozilgan metodik qo'llanmadan foydalanish ham mumkin [6].

2.2. Rag'batlantirish tizimini kuchaytirish. Eng faol to'garak yetakchilarini mahalliy va respublika darajasida tanlovlarga jalb etish. To'garak faoliyati samaradorligini hisobga olgan holda moddiy va ma'naviy mukofotlar (faxriy yorliqlar, qo'shimcha ustamalar) joriy etilishi o'qituvchilarni yanada faol bo'lishga undagan bo'lar edi.

3. Moddiy-texnik bazani yaxshilash bo'yicha tavsiyalar

3.1. Maxsus to'garak resurs to'plamlarini yaratish. To'garaklar uchun ingliz tilidagi audio-kitoblar, flesh-kartalar, topshiriq to'plamlari, video resurslar majmuasi tayyorlanib, maktablarga tarqatilishi kerak. Internetda bepul mavjud bo'lgan sifatli manbalarni (British Council Kids, Cambridge English, Learn English Teens) o'qituvchilarga tavsiya etish va ulardan foydalanishni o'rgatilishi maqsadga muvofiq.

3.2. Texnik infratuzilmani yaxshilash. Har bir maktabda kamida bitta multimedia texnologiyalari bilan jihozlangan "Language Club Room" tashkil etish ko'zda tutilsin.

4. O'quvchilar va ota-onalar bilan ishlashni kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar

4.1. O'quvchilarning qiziqishini oshiruvchi faoliyatlar joriy etish. "English Movie Days", "Storytelling Hour", "Spelling Bee", "Quiz Competitions", "Drama Club", "Readers' Club" kabi faoliyatlar o'quvchilarni rag'batlantiradi. Har bir o'quvchining o'z til darajasiga mos topshiriqlarda ishtirok etishi uchun individual yondashuvni yo'lga qo'yilishi kerak.

4.2. Ota-onalarni jalb qilish. Har chorakda "English Open Day" tadbirlari orqali ota-onalar farzandlarining til o'zlashtirish jarayonida qanday ishtirok etayotganini bevosita ko'rishi va qo'llab-quvvatlashi mumkin.

5. Monitoring va nazorat tizimini takomillashtirish

5.1. Metodik nazoratni tizimlashtirish. Tuman (shahar) xalq ta'limi bo'limlari tomonidan har yarim yillikda ingliz tili fan to'garaklari faoliyati bo'yicha metodik monitoring va baholash o'tkazilsin.

5.2. To'garaklar faoliyati natijalarini ommalashtirish. Eng yaxshi tajribalar "Eng yaxshi fan to'garagi" nomli respublika platformasida e'lon qilinsin. Bu o'qituvchilarni innovatsiyaga undaydi va tajriba almashinuvi yuzaga keladi.

IV. XULOSA

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablarida ingliz tili fan to'garaklari xorijiy tilni samarali o'rgatishning muhim vositasi sifatida e'tirof etilishi lozim. Ular darsdan tashqari ta'limning noformal shakli bo'lib, o'quvchilarda til ko'nikmalarini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirish, tanqidiy va ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Tadqiqotda aniqlanganidek, fan to'garaklari orqali CEFR doirasidagi til kompetensiyalarining (lingvistik, sotsiolingvistik, pragmatik va metakognitiv) rivojlanishi ta'lim sifati va o'quvchilarning chet tiliga bo'lgan qiziqishini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, zamonaviy ta'lim metodlari va raqamli texnologiyalar orqali fan to'garaklarini tashkil qilish o'quvchilarni faol va interaktiv o'qitishga jalb qiladi. Biroq yuqorida ko'rsatilgan mavjud muammolar fan to'garaklarining samaradorligiga to'sqinlik qilishi

mumkin. Shu boisdan, tizimli yondashuv asosida taklif etilgan yechimlar (standart reja-dasturlar ishlab chiqish, malaka oshirish kurslarini tashkil etish, texnik bazani yaxshilash, monitoring tizimini kuchaytirish va ota-onalarni jalb etish) orqali fan to'garaklari faoliyatining sifatini oshirish va uni zamonaviy chet til ta'limi talablariga moslashtirish mumkin.

V. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Beckett, G.H., Slater, T. The Project Framework: A Tool for Language, Content, and Skills Integration // *ELT Journal*. – 2005. – Vol. 59, No. 2. – P. 108–116. – DOI: <https://doi.org/10.1093/eltj/cci024>
2. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
3. Godwin-Jones, R. Emerging technologies: Mobile apps for language learning // *Language Learning & Technology*. – 2011. – Vol. 15, No. 2. – P. 2–11. – URL: <https://www.lltjournal.org/item/2768>
4. Littlewood, W. The task-based approach: Some questions and suggestions // *ELT Journal*. – 2004. – Vol. 58, No. 4. – P. 319–326. – DOI: <https://doi.org/10.1093/elt/58.4.319>
5. Maley, A., Duff, A. *Drama techniques: A resource book of communication activities for language teachers*. – 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
6. Richards, J.C., Farrell, T.S.C. *Professional development for language teachers: Strategies for teacher learning*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirining 2021 yil 1 iyuldagi 206-sonli “Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim maktablari xodimlarining lavozim majburiyatlarini tasdiqlash to'g'risida”gi buyrug'i.